

References

1. Ivanchuk A.P. Features of the value orientations of students (on the example of cross-cultural research) / A.P. Ivanchuk // Bulletin of psychology and social pedagogy [electronic resource]: Collect. Of Scient. Works. – Third edition - K., 2010. - Access to the collection: www.psyh.kiev.ua
2. Psychology of high school. Practicum: Study Guide. / L.H. Podoliak, V.I. Yurchenko. - K: Caravel, 2008. - 352 p.
3. Rubinstein S. L. Problems of general psychology. 2nd ed. / S.L. Rubinstein - Moscow: Pedagogy, 1976. - 416 p.
4. Rudeva L.S. Essence of volunteering as a form of social and psychological work / L.S. Rudeva // Bulletin of psychology and social pedagogy [electronic resource]: Collect. Of Scient. Works. – Fourth edition - K., 2010. - Access to the collection: www.psyh.kiev.ua
5. E. Fromm Psychoanalysis and ethics / E. Fromm. - Moscow: Republic, 1993. – 415 p.
7. Yanytskii M.S. Value orientations of personality as a dynamic system / M.S. Yanytskii. - Kemerovo: Kuzbassvuzizdat, 2000. - 204 p.
7. Rokeach M. The nature of human values / M. Rokeach. – N.Y.: Free Press, 1973. – 438 p

Боярин Л.В.

Социально-психологические особенности ценностных ориентаций студенческой молодежи и их адаптации к волонтерской деятельности

В статье рассматривается актуальность проблемы влияния волонтерской деятельности на структуру ценностных ориентаций студенческой молодежи и их социально-психологические особенности. Представлен анализ проблемы формирования ценностных ориентаций и их адаптации к волонтерской деятельности в научной психологической литературе. Источников – 7.

Ключевые слова: студенческая молодежь, адаптация, волонтерская деятельность, ценностные ориентации.

Boyarin L. V.

Socio-psychological characteristics of value orientations of students and their adaptation to volunteering

The article considers the actuality of the problem of volunteering impact on the structure of value orientations of students and their socio-psychological characteristics. Gives an analysis of the problem of values formation and students' adaptation to volunteering in the scientific psychological literature. Sources – 7.

Key words: students, adaptation, volunteering, value orientations.

Боярин Лілія Володимирівна – кандидат психологічних наук; викладач кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області.

УДК 159.9 : 37.03

Бриль М. М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ З ДОШКІЛЬНИКАМИ В ДИСТАНТНИХ СІМ'ЯХ

У статті наведено результати теоретичного вивчення в науковій літературі проблеми соціально-психологічних особливостей дитячо-батьківських стосунків з

43

дошкільниками в дистантних сім'ях. Проаналізовано психологічні особливості дітей дошкільного віку та залежність їх формування від дитячо-батьківських стосунків у дистантних сім'ях. Джерел – 10.

Ключові слова: взаємодія, дистантна сім'я, дитячо-батьківські стосунки, дошкільний вік, спілкування, транснаціональна сім'я.

Постановка проблеми. Соціальне сирітство в нашій країні в силу соціально-економічних причин давно вже стало проблемою загальнонаціонального масштабу. За офіційними та неофіційними даними кількість трудових мігрантів з України складає до 7 млн. осіб і має постійну тенденцію до зростання [8]. Останнім часом усе більше громадян України, вирішуючи свої соціальні проблеми, намагаються виїхати за кордон на постійне, тривале або тимчасове проживання. Глибинні причини та соціальні мотиви цього явища більш за все визначає економіка. Можливість знайти гідну чи більш оплачувану роботу, покращити умови праці, змінити стиль життя, поліпшити матеріальний стан – усі ці причини, які спонукають людину шукати кращої долі в інших країнах, залишаючи зазвичай своїх рідних і дітей на батьківщині. Діти трудових емігрантів залишаються під опікою родичів (одного з батьків): мами – 44%; батька – 26%, бабусі – 35%, сестри – 14%, брата – 12% [7].

Трудова міграція істотно впливає на існування традиційного суспільного інституту сім'ї, який під її впливом зазнає значних змін: він динамічно змінюється, з'являються його нові форми. Реалією часу стала транснаціональна або дистантна сім'я, у якій діти та батьки розділені між собою. Дитина в дистантній сім'ї періодично або постійно живе в умовах неповної сім'ї, що зумовлює специфічні проблеми виховання. Практично доведено, що багато таких сімей неспроможні повною мірою реалізовувати основну сімейну функцію – виховання дітей – сутність якої є передача дітям соціального досвіду, знань, норм поведінки в процесі їхнього виховання сприяє розвитку здібностей, здорових інтересів і потреб дітей, формуючи їх світогляд. У сімейному житті дистантних сімей виникають проблеми, пов'язані з виявленням різноманітних психологічних факторів: емоційний розрив дитини з батьками, деформації почуттєвих взаємин між членами родини, атмосфера незахищеності, дефіцит постійного безпосереднього спілкування батьків і дітей у родинному колі. Так сім'я стає відбитком, дзеркалом сучасного суспільства, а батьки, демонструючи перед дітьми особистий приклад вибору матеріального над духовним, стають заручниками морально-етичних, особистісних, адаптаційних та інших соціально-психологічних проблем з власними дітьми. У цьому контексті особливої уваги потребує дошкільний вік дитини як важливий і відповідальний період її життя. Як зазначалося вище, у дистантних сім'ях ці стосунки мають свої особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємовідносин між батьками та дітьми присвячено багато наукової літератури. Більшість з неї висвітлює питання, пов'язані з психічним розвитком під час зростання дітей у різному віці, соціальні проблеми виховання. Проблема виховання дітей у дистантних сім'ях у силу «молодості» питання ще потребує подальшого ґрунтовного вивчення. Більш за все досліджені аспекти взаємовідносин між батьками та дітьми в підлітковому віці. Робіт, присвячених соціально-психологічним особливостям стосунків між батьками та дітьми в дошкільному віці, недостатньо. Між тим саме в дошкільному віці відбувається прискорений розвиток психічних процесів, властивостей особистості, засвоюється спектр різних видів діяльності, формується самосвідомість, самооцінка, вибудовується ієрархія мотивів поведінки. Дитячо-батьківське спілкування стає в цей період визначальним. Але місце «значимого дорослого» у такій формі сім'ї як дистантна та специфіка виконання батьківських функцій у ній мають певні особливості. Часто батьки, вирушаючи на заробітки, залишають дітей на 2 – 3 роки, а іноді й на більший відрізок часу,

навіть молодших школярів на бабусь, родичів або сусідів. Тому необхідність вивчення дитячо-батьківських стосунків з дошкільниками в дискантних сім'ях залишається актуальним й зараз.

Треба зазначити, що взагалі проблеми дистантної (транснаціональної) сім'ї досліджені недостатньо, хоча в Україні такі сім'ї стають поширеним явищем. Багато суспільних наук зосереджують свою увагу на різних аспектах існування такої сім'ї, тому вичерпність тематики наукових досліджень ще далека до завершення. Останнім часом глобалізаційні виклики все більше загострюють зацікавлення у вивченні комплексу її проблем вітчизняними сучасними вченими. Наприклад, на Львівщині зафіксовано понад 30 тис. дітей, батьки яких перебувають на заробітках. Дослідники відмічають наявний регіональний аспект проблеми – асиметрію явища в бік західних регіонів (Львівська, Тернопільська, Чернівецька області) [7, 9]. Окремим аспектам цієї теми присвячені роботи Л. В. Боярин (розглянуто причини виникнення дистантних сімей та особливості соціалізації дітей у них); Н. В. Гордієнко, Н. І. Куб'як (проаналізовано дистантну сім'ю як об'єкт соціально-педагогічної роботи); О. В. Двіжова (досліджено вплив дистантних сімей на емоційно-почуттєву сферу дітей); Т. О. Дорошок, Л. Г. Ковальчук (проаналізовано зміни в поведінці дітей із сімей трудових мігрантів); О. М. Кичак (розглянуто взаємовідносини матері та дитини з дистанційних сімей); К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, І. І. Цушко (запропоновано методи соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів); О. І. Пенішкевич (запропоновано типологію українських дистантних сімей, способи подолання важковихованості дітей у них); І. М. Петрова (досліджено фемінізацію трудової міграції та її вплив на дисфункцію сімей); Я. М. Раєвська (розглянуто особливості сім'ї трудових мігрантів і подолання важковихованості в ній дітей). Недостатньо висвітленими в науково-педагогічній літературі є питання соціально-психологічних особливостей дитячо-батьківських стосунків з дошкільниками в таких сім'ях.

Мета статті – проаналізувати психологічні особливості дітей дошкільного віку та розглянути залежність їх формування від дитячо-батьківських стосунків у дистантних сім'ях.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Сьогодні в науковому середовищі, а також в інформаційному просторі відома полеміка щодо позитиву та негативу трудової міграції. Позитивними вважаються економічні наслідки, а негативні зосереджуються здебільшого на соціальних, демографічних, психологічних явищах. Внутрішній аспект даної теми позначає розгляд впливу трудової міграції на особливості функціонування інституту сім'ї, здійснює пошук ефективних форм виховання дітей у таких сім'ях, стратегій соціально-психологічної допомоги її членам. Дистантні сім'ї є потенційно неблагополучними, хоча можна з цим і не погодитися. Але певні труднощі, пов'язані особливо із спілкуванням дітей з батьками, не можуть у них не відчуватися. Діти не лише з транснаціональних, але з будь-яких інших територіально розділених (дистантних) сімей особливо переживають відсутність повноцінної сімейної комунікації, неможливість адекватно ідентифікуватися в традиційних сімейно-рольових статусах і моделях особистісного розвитку. Порушується емоційна єдність дитини з батьками, виникає дефіцит безпосереднього спілкування дітей і батьків.

Дистантна сім'я – специфічний тип сім'ї, заснованої на кровному, шлюбному чи опікунському спорідненні, члени якої живуть розрізнено, намагаються зберегти соціальне середовище, що їх пов'язує, емоційні зв'язки, почуття приналежності один до одного, взаємну турботу. Дистантна сім'я вважається такою, члени якої перебувають один від одного на відстані з різних причин. Саме таке визначення дають Ф. А. Мустаєва, І. М. Трубавіна. До цієї категорії вони зараховують і сім'ї трудових мігрантів, у яких один з батьків або ж обидва стали заробітчанами [4, 9]. Використовується також термін «транснаціональна сім'я». Транснаціональна сім'я – це специфічний підвид (чи тип) дистантної сім'ї, заснованої на кровному, шлюбному чи опікунському спорідненні, члени якої живуть розрізнено по різні боки державного кордону (кордонів), намагаючись зберегти соціально-психологічний мікроклімат [9]. Таким чином, до особливостей дистантної сім'ї можна віднести: роздільне

проживання членів сім'ї (як правило, батьки чи один із них працюють за кордоном); відокремлення місця праці від дому; зміни ціннісних орієнтацій; порушення сімейної рівноваги; розпад сімейних зв'язків; надання переваги одній із сімейних функцій (економічній) [2]. До дистантних сімей також можуть відноситися сім'ї, члени яких проживають на відстані з різних причин: професія (військовий, будівельник, моряк тощо), ув'язнення, лікування, неспроможність утримувати сім'ю (наприклад, студентська сім'я), «гостьовий шлюб», тимчасова передача дітей до інтернату тощо [1]. Але в контексті освітньо-виховних пріоритетів помітно активізувалася увага до проблем соціального феномену нашої країни – дистантних сімей трудових мігрантів.

Виділяють такі основні функції дистантної сім'ї:

- 1) народження і виховання дітей (виконання цієї функції найбільш страждає в дистантних сім'ях, а саме через неузгодження і розмитість позицій подружніх партнерів щодо питання виховання дітей);
- 2) збереження, розвиток, передача наступним поколінням цінностей і традицій суспільства, акумулювання та реалізація соціально-виховного потенціалу;
- 3) задоволення потреб людей у психологічному комфорті та емоційній підтримці, почутті безпеки та цінності, значущості свого «Я», емоційному теплі й любові;
- 4) створення умов для розвитку особистості всіх членів сім'ї;
- 5) задоволення сексуально-еротичних потреб;
- 6) задоволення потреб у спільному проведенні дозвілля;
- 7) організація спільного ведення домашнього господарства, розподіл праці в сім'ї, взаємодопомога;
- 8) задоволення потреб людини в спілкуванні з близькими людьми, у встановленні надійних комунікативних зв'язків з ними;
- 9) задоволення індивідуальної потреби в батьківстві або материнстві, контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації в дітях;
- 10) соціальний контроль за поведінкою окремих членів сім'ї;
- 11) організація діяльності з фінансового забезпечення сім'ї;
- 12) рекреативна функція – охорона здоров'я членів сім'ї, організація їх відпочинку [3].

Теоретичний аналіз визначених функцій сім'ї дозволив констатувати, що функції духовного (культурного) спілкування, гедоністична, первинного соціального контролю, емоційна та рекреативна в них майже не задовольняються. Простір і час стають основними ризиками зміни та пониження функцій дистантних сімей: зв'язки слабнуть – сім'я гине.

Коли малюк з'являється на світ, батькам хочеться, щоб він був здоровий і добре розвивався психічно. Він поступово опановує загальні, властиві людині форми поведінки і розвивається як індивідуальність. Збереження позитивних взаємин зі своїми батьками та близькими – це умова, завдяки якій особистість дитини буде розвиватися благополучно. Добре ставлення з боку батьків життєво необхідно дитині. Бажання заслужити батьківське схвалення є одним із важелів ефективного виховання. Оцінка поведінки з боку батьків і близьких – один з найважливіших джерел почуттів малюка. Схвалення викликає почуття гордості, починає проявляти таке важливе утворення, як самоповага. Поступово з'являються такі новоутворення, які дозволяють вважати дитину індивідуальністю. До них відносять: прагнення до визнання, усвідомлення себе в часі та своєї статевої приналежності, усвідомлення себе в соціальному просторі.

Дитина в 5 – 6 років уже може свідомо керувати своєю поведінкою, діями, думками. Сфера застосування цієї здатності ще досить обмежена. Підтримуючи малюка, батьки надають йому сили для отримання власного досвіду, вчинків, внутрішнього прагнення. Функції регулятора поведінки особистості виконують її світогляд, спрямованість, характер, здібності. Під впливом оцінок і контролю дорослого вже старший дошкільник починає помічати

помилки у своїй діяльності, у роботі інших і в той же час виділяти зразки для наслідування. По завершенню дошкільного віку відбувається перехід від емоційного безпосереднього ставлення до навколишнього світу до відносин, які складаються на основі засвоєння моральних оцінок, правил і норм поведінки. Таким чином, у спілкуванні з дорослими дитина часто засвоює моральні поняття в категоріальній формі, поступово уточнюючи й наповнюючи їх конкретним змістом, що прискорює процес їх формування і разом з тим створює небезпеку формального засвоєння. Тому важливо, щоб дитина вчилася застосовувати їх в житті по відношенню до себе та інших. Це має суттєве значення, перш за все для формування в неї особистісних властивостей.

Сімейне середовище – поєднання особистісних особливостей батьків, умов, у яких живе сім'я, стилю виховання. Вагомий вплив на формування особистості дитини має стиль організації життя, що переважає в ній, та залежна від нього система стосунків між батьками та дітьми. Структура відносин, з якою дитина вперше зустрічається у своєму досвіді – це структура сім'ї, де дитина займає певне місце. На дітей впливають як навмисні і цілеспрямовані виховні засоби, так і особливості поведінки батьків. Сім'я створює для дитини моделі майбутньої соціальної поведінки. Оцінюючи те, що відбувається в суспільстві, дитина спирається на досвід свого спілкування з батьками та близькими родичами. Надалі вона буде організовувати свою взаємодію з іншими людьми, використовуючи моделі засвоєних сімейних комунікацій. Первинна соціалізація дітей у сім'ї як у неформальній групі, особливо в сфері інтимності та довірливості дитячо-батьківських відносин, не має аналогів. Вплив сім'ї на дошкільника проявляється в закладених у нього необхідних умінь і навичках. І це означає, що діти шести років можуть [5]:

- 1) проходити фази свого розвитку та вирішувати закономірні вікові проблеми;
- 2) відчувати почуття прихильності, ніжності та любові у відповідь на аналогічні почуття батьків;
- 3) реалізовувати свою потребу в авторитеті та повазі, розумінні з боку близьких і значущих для них осіб;
- 4) мати стійке почуття «Я», упевненість у собі, адекватну самооцінку, у тому числі рівень домагань і можливостей;
- 5) виявляти здатність до співчуття;
- 6) не виявляти яскраво виражених почуттів ревності і заздрості при наявності провідного почуття доброзичливості до людей;
- 7) виявляти контактність і товариськість, прагнення до взаємодії з однолітками на рівних.

Всі ці надбання особистості дитини – результат позитивного впливу сім'ї на його особистісний розвиток, підсумок розумного виховання і любові до дітей.

Між тим формування цих новоутворень у дистантних сім'ях відбувається з певними особливостями. Характерними психологічними ознаками дистантної сім'ї є:

- 1) відсутність або значне порушення функціонування важливих елементів у системі сімейних відносин: *мети* (невідповідність цілей, що ставляться дорослими членами сім'ї, із завданнями сімейної системи), *порядку функціонування* (дезорганізація сімейних зв'язків, що проявляється у відсутності адекватного розподілу сімейних ролей, неузгодженості цілей і правил у функціонуванні сім'ї як цілісної системи), *енергетики системи* (недолік активності, спрямованої на задоволення потреб інших членів сім'ї, відсутність спрямованості на розвиток сім'ї в цілому);
- 2) низька якість функціонування сім'ї, аж до повного невиконання сімейних обов'язків членами сім'ї [2].

Я. М. Раєвська умовно розділяє українські дистантні сім'ї на декілька категорій і надає їм характеристику:

1) сім'ї, у яких один із батьків перебуває на заробітках за межами України впродовж року: неповна (материнська або батьківська), зовні благополучна (контроль з боку батьків за успішністю та поведінкою має однобічний характер, відсутня єдність вимог до дитини);

2) сім'ї, у яких батьки (обидва) перебувають на заробітках за межами України впродовж року: тимчасово проблемна (наявність незначних тимчасових проблем, таких як малозабезпеченість), дисфункційна (нестабільність і неузгодженість у формуванні внутрішньо сімейних соціокультурних норм і традицій);

3) сім'ї, у яких один із батьків перебуває на заробітках за межами України впродовж 1 – 3 років: неповна (материнська або батьківська), ретрофлексуюча (має непроникні зовнішні межі і, водночас, прозорі індивідуальні межі. При виникненні неконструктивної внутрішньосімейної взаємодії проблеми сім'ї не лише не вирішуються (через відсутність контактів), але і загострюються, спричиняючи психосоматичні захворювання у членів сім'ї);

4) сім'ї, у яких батьки (обидва) перебувають на заробітках за межами України впродовж 1 – 3 років: неблагополучна, конфліктна (суперечності породжують сильні й тривалі негативні емоції; властиве почуття незахищеності, емоційного дискомфорту);

5) сім'ї, у яких один із батьків перебуває на заробітках за межами України тривалий час (більше 3-х років): неповна (материнська або батьківська), дезорганізована (у зв'язку з відсутністю належної взаємодії існує велика небезпека асоціальної поведінки членів сім'ї чи розпаду сім'ї), неблагополучна (напруженість міжособистісних стосунків, емоційний дискомфорт);

б) сім'ї, у яких батьки (обидва) перебувають на заробітках за межами України тривалий час (більше 3-х років): кризова (потреби та інтереси членів сім'ї, що стосуються найважливіших сфер життєдіяльності, зіштовхуються особливо різко), псевдофункційна (члени сім'ї виявляють ознаки схильності до дезадаптивних моделей поведінки) [8].

О. І. Пенішкевич пропонує таку класифікацію:

1) сім'ї, де існує взаєморозуміння (кожен із батьків виконує відведену йому роль, а один із них заробляє гроші на навчання дітей, будівництво житла, відкриття власного бізнесу тощо; такі сім'ї не можна назвати неблагополучними, соціальний захист зводиться до надання їм соціально-педагогічної допомоги інформативного характеру);

2) неблагополучні дистантні сім'ї (з дітьми вдома залишається один із батьків, частіше – чоловік; неможливість поєднання в таких умовах виконання ролі матері й батька; виникнення в членів сім'ї спочатку стресу, а з часом і депресії; втрати нерідко роботи через необхідність догляду за дитиною; вирішення потреби в матеріальних коштах за рахунок заробітку мігранта; зловживання алкоголем та бездоглядність дитини);

3) обоє батьків тривалий час перебувають на заробітках за кордоном (дитина, як правило, залишається під опікою бабусі, дідуся, далеких родичів, сусідів, друзів тощо; наслідок цього – дезадаптація та соціальна незахищеність дитини) [2].

Я. М. Раєвська відзначає: «В умовах дистантної сім'ї, у зв'язку з відсутністю одного, а часом і обох батьків, спостерігається зміна системи стосунків між батьками і дітьми, яка впливає на систему сім'ї в цілому: на функціонування та інтеракції як всередині цієї системи, так і поза нею. Адже структура інтеракцій між батьками і дітьми окреслює норми, правила, зразки поведінки дітей, тобто якість їхнього соціального досвіду, що в подальшому впливатиме на емоційні стосунки та взаємини з іншими людьми (друзями, однолітками, педагогами)» [8]. Тобто трудова міграція членів родини спричиняє ускладнення внутрішньосімейних стосунків.

Особливе значення у вихованні підростаючого покоління, формуванні індивідуальності малюка має виховний потенціал батьків. Часто дистантні сім'ї не витримують випробування стосунків на відстані. «Закордон» змінює їх менталітет, породжує непорозуміння з дітьми. Нелегальні трудові мігранти взагалі рідко приїжджають до рідних,

оскільки можуть втратити можливість потрапити за кордон взагалі. У більшості сімей (48%) спілкуванню з дітьми приділяється не більше 5 годин на тиждень. Вік та освіта батьків також накладає відбиток на стосунки. Специфіка трудової міграції може відбиватися на формуванні взаємовідносин навіть за регіональними ознаками. Наприклад, за даними О. Ю. Киричак у Закарпатті, де переважно кількість заробітчан складають чоловіки, спостерігається суттєва різниця у стосунках дітей з батьком та матір'ю (мати більше часу проводить з дитиною, допомагаючи вирішувати її проблеми, їй більше довіряють, відносинами з нею більше вдоволені діти). Також не є виключенням випадки, коли функції батьків покладають на себе представники старшого покоління – бабуся, інші родичі. Фактично в такій ситуації відбувається змішування соціальних ролей, що приводить до плутанини у взаєминах. З одного боку, дитина має підкорятися мамі, з іншого – місце матері (батька) займає бабуся, оскільки мама в дистантній сім'ї виконує функції батька, направляючи свою активність на роботу, залучення коштів у сім'ю. О. Ю. Киричак наводить такі дані, що у віці 3 – 7 років діляться своїми переживаннями з батьком близько 9% дітей, а з матір'ю – понад 45%. Серед такого типу сімей, де мати лишається, головним «вихователем» є певного роду «спокуси»: життя для дитини (жертвність матері заради дитини); боротьба матері з образом чоловіка (перебільшення негативних рис чоловіка як зняття провини за невдале сімейне життя); спадковість (пошук матір'ю у проблемному синові спадкових рис батька як спроба зняти з себе відповідальність за помилки, допущені у вихованні); спроба купити любов дитини (змагання батьків за любов дитини, в якому дитина починає орієнтуватися переважно на матеріальну сторону своїх відносин з батьками, намагаючись здобути собі будь-яких переваг) [5]. Батьки, які нездатні проявляти щоденно любов і турботу до дітей провокують у них внутрішній конфлікт, який є наслідком невідповідності в існуючому та бажаному стані саморозвитку, народженням залежності від батьків.

Треба сказати, що трудова міграція будь-кого з батьків незмінно викликає в дітей психічний надром та дуже сильні переживання. На сьогодні в таких сім'ях (навіть у благополучних) батьки не приділяють належної уваги до дитини й це призводить до втрати духовного зв'язку між батьками й дітьми, до формування в дітей відчуженості, замкнення, самотності, моральної дезорієнтації, важковихованості. Таке «транснаціональне батьківство» замінюється сьогодні технічними засобами спілкування з використанням відеозв'язку – Skype, Viber, Google та засобах в інших соціальних мережах, які можуть замінити інформаційну, пізнавальну, і, навіть, емоційну функцію підтримки батьками, але не компенсують невербальний тілесний контакт, який дуже важливий між дитиною та батьками в будь-якому віці. Таким чином блокується комунікаційна функція до формування міжособистісної дистанції між батьками і дітьми як на лінії вербальної комунікації (листування), так й особливо невербальної – мова (тембр, сила, інтонація, часові можливості зв'язку), жести, міміка, мова тіла (обійми, поцілунки, дотики).

Відтік українців на роботу за кордон веде до трансформації батьківської поведінки в окремих родинах, але поки що не впливає на батьківство в цілому. Однак І. В. Бестужев-Лада, М. М. Поддяков відзначають, що в багатьох сучасних дітей складається спотворений образ сучасної сім'ї. Це не може не відбиватися на дитячо-батьківських стосунках у сім'ях. Одним з найважливіших компонентів процесу виховання в сім'ї є діяльнісна сторона дитячо-батьківської взаємодії. Реалізація дитячо-батьківської взаємодії включає в себе дієву позицію не тільки самого батька, але й дитини по відношенню до батьків.

А. А. Шведовською були проведені дослідження серед дітей дошкільного віку, які показали, що стосункам між батьками та дітьми за критерієм співвідношення ділового та емоційного компонентів взаємодії з боку батьків і з боку дитини притаманні особливі типи взаємодії. Нею була побудована емпірична типологія взаємодії в батьківсько-дитячій діаді. Типологія включає наступні типи взаємодії: конфліктну, гармонійну, дистантну й авторитарну,

які у свою чергу діляться на два типи, умовно названі «батьки – диктатори» і «дитина – диктатор» [10].

1. *«Конфліктний тип взаємодії»*. Особливості позиції партнерів по взаємодії: хтось з батьків – авторитарний, домінуючий; дитина – егоцентрична, активна. Характер взаємодії діади: неузгодженість «МИ». Характеристика типу взаємодії: у конфліктній діаді спостерігається активна боротьба за лідерство у взаємодії, як з боку батьків, так і з боку дитини. Дитина в ситуаціях і веденого, і ведучого відстоює свою першість.

2. *«Гармонійний тип взаємодії»*. Особливості позиції партнерів по взаємодії: хтось з батьків – демократичний, який приймає; дитина – ініціативна, «слухає». Характер взаємодії діади: комплементарне «МИ». Характеристика типу взаємодії: спостерігається взаєморозуміння і узгодженість позицій в дитячо-батьківській діаді. Розподіл ролей між дитиною та батьками компліментарний і адекватний змісту діяльності. Коли батько виступає в ролі «ведучого», дитина приймає його керівництво. І навпаки, ініціатива дитини приймається батьками.

3. *«Дистантний тип взаємодії»*. Особливості позиції партнерів по взаємодії: батьки – відсторонені, холодні; дитина – ініціативна, «слухає». Характер взаємодії в діаді: взаємодія «поруч». Характеристика типу взаємодії: відсторонений батько віддає перевагу керувати взаємодією. Так йому легше у своїх цілях маніпулювати дитиною. Дитина дану ситуацію приймає, не демонструючи активної боротьби за лідерство. Усуненому батьку чи матері властиво переоцінювати можливості дитини. Вони не орієнтуються на дії дитини та ігнорують його емоційний стан.

4. *«Батько – диктатор»*. Особливості позиції партнерів по взаємодії: хтось з батьків – авторитарний; дитина – слухняна, пасивна. Характер взаємодії в діаді: диктат-підпорядкування. Характеристика типу взаємодії: авторитарний батько або мати активно захоплює лідерство і в ситуації «веденого», і в ситуації «ведучого», схиляючись до переоцінювання можливостей дитини, демонструючи відсутність співпереживання до нього. Вираженої боротьби і конфліктності у взаємодії немає. Розподіл ролей приймається обома учасниками взаємодії. У порівнянні з дистантним батьком, в авторитарного більш виражена непослідовність керівництва. Батьки прагнуть підтримати взаємодію та активізувати дитину, але використовує при цьому неконструктивні способи, наприклад, констатацію втрати контакту. Це призводить до ще більшого відволікання дитини. Батьки оцінюють дитину позитивно і орієнтуються на його стан. Оцінка дій дитини адекватна результатам. Різкі негативні емоційні прояви при такій взаємодії не виражені. У цій діаді дитина відчуває тривогу під час неуспіху.

5. *«Дитина – диктатор»*. Особливості позиції партнерів по взаємодії: хтось з батьків – потурає; дитина – егоцентрична, активна. Характер взаємодії в діаді: диктат-підпорядкування. Характеристика типу взаємодії: позиція дитини в діаді по типу «дитина-диктатор» схожа з позицією дитини в конфліктному типі взаємодії. Але тут вона не намагається боротися за лідерство. Конфліктність взаємодії мінімальна.

Дослідження проводилося серед звичайних сімей, але таку класифікацію стосунків можна поширити й на дистантні. Дослідники відмічають, що в проблемах виховання дітей у дистантних сім'ях найбільший резонанс викликають проблеми підлітків. Але їх невирішення в дошкільному віці, відсутність спілкування, недостатність батьківської уваги породжують їх у майбутньому.

Висновки. Таким чином, виховання дитини в сім'ї є початком життєвого циклу людини, воно означає яким буде власне життя в дорослому віці. Чим менше вік дитини, тим важчою для неї є ситуація розвитку в дистатній сім'ї. Батьки стають для дитини зразками моральних, суспільних, сімейних норм і цінностей, прикладами в організації власного спілкування з оточуючими. Результат виховання батьками дітей реалізується у вчинках,

ставленні до себе та до інших. Сучасна міграція є невід'ємним характерним явищем глобального світу, яке ставить виклики перед суспільством. Найбільшою проблемою дітей трудових мігрантів стає спілкування, викликане відсутністю значимих людей. Дефіцит спілкування з батьками в дошкільному віці впливає на емоційний стан дітей, самооцінку, агресивність, підвищує тривожність, схильність до конфліктів. Усе це певним чином впливає на майбутні навчання, поведінку, взаємостосунки з однолітками та вчителями в школі. Як дітям, так і батькам або особам, які їх замінюють, необхідна соціально-психологічна допомога. Більшість уваги в організації такої роботи повинна приділятися проблемам дітей. Досить важливою і особливо складною може стати індивідуальна допомога конкретній сім'ї. Отже, рекомендації та тренінгові програми, орієнтовані на такі сім'ї, потребують свого подальшого напрацювання та впровадження.

Література

- 1.Боярин Л. В. Некоторые аспекты феномена дистантной семьи и причин ее возникновения [Электронный ресурс] / Л. В. Боярин. – Режим доступа :<http://jurnal.org/articles/2014/psih44.html>
- 2.Венгер Г. С. Феномен дистантной семьи / Г. Венгер // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2013. – № 2. – С. 196 – 200.
- 3.Венгер Г. С. Порівняльна характеристика структури і функцій традиційної та дистантної сім'ї / Г. Венгер // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова. Психологія. – 2013. – Т. 18. – Вип. 22. – Ч. 1. – С. 116 – 119.
- 4.Левченко К. Б. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, І. І. Цушко. – К. : ФОП «Купріянова», 2007. – 240 с.
- 5.Кичак О. Ю. Взаємовідносини матері з дітьми у заробітчаських сім'ях Закарпаття на початку ХХІ століття / О. Ю. Кичак // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту, серія «Історія». – Ужгород, 2013. – Вип. 2. – С. 124 – 134.
- 6.Куб'як Н. І. Форми і методи соціально-педагогічної роботи з дітьми з дискантних сімей / Н. І. Куб'як // Вісн. Львів. ун-ту. Серія педаг. – Львів, 2012. – Вип. 28. – С. 79 – 84.
- 7.Раєвська Я. М. Теоретичний аналіз проблеми розвитку особистості підлітків з дискантних сімей [Електронний ресурс] / Я. М. Раєвська. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/964/94/>
- 8.Раєвська Я. М. Феномен дистантної сім'ї та її вплив на особистість підлітка / Я. М. Раєвська // 36. наук. пр. К-ПНУ ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. Костюка НАПН України «Проблеми сучасної психології». – К., 2011. – Вип. 13. – С. 280 – 290.
- 9.Садова У. Міграція, транснаціональна сім'я і їх значення для гармонізації розвитку українського суспільства / У. Садова, А. Ваврик // Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання : зб. наук. статей і виступів на міжнародній наук.-практич. конференції, 22 березня 2012 року, Львів. – 2012. – С. 369–379.
- 10.Шведовская А. А. Особенности реализации различных стратегии взаимодействия в диадах «ребенок-мать» [Электронный ресурс] / А. А. Шведовская. – Режим доступа : http://www.fpo.ru/teor/shvedovs_osob.html

References

- 1.Bojarin L. V. Nekotor'ie aspekt'i fenomena dictantno' cemi i prichin ee vozniknovenija [Elektronni' recurc] / L. V. Bojarin. – Rejim doctupu : <http://jurnal.org/articles/2014/psih44.html>
- 2.Venger G. Fenomen dictantnoї sim'i / G. Venger // Ocvita regionu : politologija, pcihologija, komunikatsii. – 2013. – № 2. – С. 196 – 200.
- 3.Venger G. C. Porivnjalna harakterictika ctrukтури і funktsi' traditsi'noї ta dictantnoї sim'i / G. Venger // Vicnik ONU im. I. I. Mechnikova. Pcihologija. – 2013. – Т. 18. – Vip. 22. – Ch. 1. – С.

4. Levchenko K. B. Cotsialno-pedagogichna ta psichologichna robota z ditmi trudovih migrantiv: navch.-metod. posibnik / K. B. Levchenko, I. M. Trubavina, I. I. Tsushko. – K. : FOP «Kuprijanova», 2007. – 240 c.

5. Kichak O. Ju. Vzaemovidnoci materi z ditmi u zarobitchanckih cim'jah Zakarpattja na pochatku NHI stolittja / O. Ju. Kichak // Nauk. vicn. ugorod. un-tu, cerija «Ictoriija». – Ujgorod, 2013. – Vip. 2. – C. 124 – 134.

6. Kub'jak N. I. Formi i metodi cotsialno-pedagogichnoï roboti z ditmi z dickantnih cime' / N. I. Kub'jak // Vicn. Lviv. un-tu. cerija pedagog. – Lviv, 2012. – Vip. 28. – C. 79 – 84.

7. Raevcka Ja. M. Teoretichni' analiz problemi rozvitku ocobictoti pidlitkiv z dickantnih cime' [Elektronni' recurc] / Ja. M. Raevcka. – Rejim doctupu : <http://vuzlib.com/content/view/964/94/> 119.

8. Raevcka Ja. M. Fenomen dictantnoï cim'i ta ii vpliv na ocobictict pidlitka / Ja. M. Raevcka // Zb. nauk. pr. K-PNU im. I. Ogiienka, In-tu psichologii im. G. Kocjtjuka NAPN Ukraïni «Problemi cuchacnoï psichologii». – K., 2011. – Vip. 13. – C. 280 – 290.

9. Cadova U. Migratsija, trancnatsionalna cim'ja i ih znachennja dlja garmonizatsii rozvitku ukraïncokogo cucpilctva / U. Cadova, A. Vavrik // Trancnatsionalni cim'i jak naclidok ukraïncokoi trudovoi emigratsii : problemi ta shljahi ih rozv'jazannja : zb. nauk. ctate' i victupiv na mijnarodni' nauk.-praktich. konferentsii, 22 bereznja 2012 roku, Lviv. – 2012. – C. 369 – 379.

10. Shvedovckaja A. A. Ocobennoti realizatsii razlichnih ctrategii vzaimodectvija v diadah «rebenok-mat» [Elektronni' recurc] / A. A. Shvedovckaja. – Rejim doctupu: http://www.fpo.ru/teor/shvedovs_osob.html

Брыль М. Н.

Социально-психологические особенности детско-родительских отношений с дошкольниками в дистантных семьях.

В статье приведены результаты теоретического изучения в научной литературе проблемы социально-психологических особенностей детско-родительских отношений с дошкольниками в дистантных семьях. Проанализированы психологические особенности детей дошкольного возраста и аспекты формирования личности ребенка в дистантных семьях. Источников - 10.

Ключевые слова: взаимодействие, дистантная семья, детско-родительские отношения, дошкольный возраст, общение, транснациональная семья.

Bryl M. N.

Socio-psychological characteristics of the child-parent relationships with preschool children in distant families.

The article presents the results of the theoretical study in the scientific literature the problem of socio-psychological characteristics of the child-parent relationships with preschool children in distant families. The psychological characteristics of preschool children and the aspects of the formation of a child personality in distant families have been analyzed here. Sources – 10.

Key words: interaction, distant family, child-parent relationship, preschool age, communication, transnational family.

Бриль Марина Николаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри журналістики і міжнародних відносин факультету магістерської підготовки Київського національного університету культури і мистецтв, м. Київ.